

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Систематизовано теоретичні підходи до стану людей похилого віку в суспільстві: теорію соціального визволення; теорію активності в літньому віці; доктрину природних прав і соціальної справедливості, доктрину правової держави і громадянського суспільства; доктрину солідарності. Проаналізовано еволюції теорій добробуту з метою пошуку найкращої моделі для практичного втілення в соціальну політику України. Визнано, що зародження і розвиток ідей добробуту забезпечує соціальний характер суспільних відносин людей похилого віку. Доведено, що застосування наукових теорій сприятиме виконанню державою комплексу соціально-захисних функцій, відповідальності уряду за забезпечення основних соціальних потреб громадян похилого віку. З'ясовано вплив теорії соціального страхування на модель соціального захисту людей похилого віку. Запропоновано поєднання трьох форм соціального страхування – (колективного, державного, змішаного), з метою створення синтетичної моделі соціального захисту людей похилого віку, де останні є агентами впливу публічної політики. Громадянське суспільство виступає ефективним механізмом побудови взаємовідносин на засадах демократичності, масового залучення до взаємодій практично всього населення, барометром соціального захисту всіх категорій населення.

Ключові слова: теорії добробуту; люди похилого віку; соціальний захист; соціальне страхування; громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Зміна демографічної ситуації в західноєвропейських країнах, в Україні, нова політика на ринку праці, в сфері заробітної плати, зростання працюючих пенсіонерів вимагають нових форм соціальної солідарності, відмови від колишніх стандартних форм участі працівників в єдиних системах соціального страхування. Інформованість населення про ризики старості, попередження цих процесів у старших вікових групах – завдання номер один для соціальної політики держави, яка адресована, зокрема, цим верствам населення.

Серед демографічних процесів, що визначають "соціально-демографічне обличчя" людства в нинішньому сторіччі, чільне місце посідає саме процес старіння населення. В останні десятиліття проблема демографічного старіння знаходиться в центрі уваги міжнародних організацій і відповідних міжнародних наукових центрів, що обумовлено принциповим впливом старіння населення на умови розвитку людства. Проте, політика щодо людей похилого віку в країнах, які проходять складний етап трансформацій, досліджена недостатньо. Теоретичні підходи до дослідження щодо політики людей похилого віку, специфіка відповідних моделей її прояву в різних країнах, мають стати науково-методичним підґрунтям для вдосконалення та розвитку політики щодо літніх людей. Невідворотність старіння населення в нашій країні в перспективі зумовлює необхідність відповідної реакції суспільства і держави на швидкі зміни соціально-демографічних умов його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема зміни соціальних напрямків в умовах старіння населення в Україні все частіше обговорюється за участі представників уряду, наукової спільноти, © Гасвая О. В., 2021

міжнародних організацій тощо. Такі науковці, як В. Бульба, Н. Власенко, Г. Герасименко, М. Головатий, С. Горбатюк, В. Грушко, Н. Грушко, Б. Зайчук, В. Єлагін, А. Колот, М. Копейчиков, М. Кравченко, Е. Лібанова, О. Макарова, С. Никитенко, В. Понікаров, Ю. Привалов, П. Семендяєва, М. Руженський, О. Скрипнюк, В. Скуратівський, Г. Чанишева., П. Шевчук, О. Яременко та багато інших, приділяли багато уваги дослідженню теоретичних підходів до сутності, ролі та розвитку соціальної держави та держави загального добробуту, соціальних відносин, соціальної політики. В умовах сьогодення постає питання формування та розвитку публічної соціальної політики щодо людей похилого віку, переходу до накопичувальної пенсійної системи. Теоретичні підходи, втілені в організацію життя людей похилого віку, і аналіз еволюції теорії добробуту, можуть лягти в основу нової стратегії державної політики щодо людей похилого віку, що обумовлює наукову актуальність теми статті.

Мета статті – систематизація теорій добробуту, соціального страхування, соціальної держави як наукового підґрунтя до нових напрямків політики щодо людей похилого віку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Існує низка теорій, що пояснюють статус і становище літніх людей в суспільстві, ті соціальні зміни, які відбуваються з людьми в період “сивого віку”. Американські вчені Дж. Розен, Б. Ньюгартен, Е. Каммінг і В. Генрі в 1960–1970-і рр. запропонували теорію *соціального визволення*. В її основі лежать висновки про зменшення соціальних контактів людей похилого віку. Причинами таких змін називаються дедалі менші психологічні та біологічні можливості людей пізнього віку, які тягнуть за собою розрив відносин з людьми активними, які займають центральні позиції в суспільстві.

Результатом такого ослаблення і розриву соціальних зв'язків виступає оновлення суспільства за рахунок витіснення літніх людей на периферію життєвого простору. Таким чином, соціальне визволення, на думку авторів цієї теорії, це видалення суспільства від літнього індивіда, (з його різновидами – примусовою пенсією, самотійністю і відходом дітей з сім'ї, смерті близьких), а також видалення індивіда від суспільства (зниження соціальної активності і ведення більш самотнього життя). У підсумку – видалення взаємне для обох сторін [1].

Багато дослідників критикують цю теорію й пропонують альтернативні варіанти. Наприклад, американські вчені Дж. Хавігхарст і Дж. Маддокс розробили теорію *активності в літньому віці*. Відповідно до цієї теорії, для багатьох літніх людей характерним є прагнення до спілкування і об'єднання з іншими, особливо в групі і ділові співтовариства, хоча часто це блокується існуючою пенсійною практикою. Згідно з нею особи похилого віку мають зберігати активну роль, що була властива їм у молодому й середньому віці з метою нормального функціонування та стійкого розвитку суспільства. Для підтримки самосвідомості та морального духу вони обов'язково мають зайнятися новими видами діяльності. Така активність старіючих осіб сприятиме збереженню їхнього психологічного спокою. Прихильниками введено поняття “успішна старість”, тобто необхідність збереження стилю життя й ціннісних установок, з молодого віку властивих особистості. Обидві ці теорії демонструють окремі моменти життєвих ситуацій в літньому віці.

На світоглядні погляди старіння людей у ХХ ст. істотно вплинули оновлені в цей період правові та соціально-філософські доктрини природних прав і соціальної справедливості, правової держави і громадянського суспільства,

солідарності, соціальні концепції церкви і міжнародних спеціалізованих організацій у сфері соціального захисту.

Сучасні західні дослідники вважають принципи соціальної справедливості необхідною основою для вирівнювання доходів і соціального захисту громадян від ризиків матеріальної незабезпеченості. Так, автори відомого американського підручника "Економікс" К. Макконел і С. Брю вважають, що соціальна справедливість полягає в тому, щоб жодна група людей, у тому числі літні люди, не перебувала в крайній убогості, в той час, як інші громадяни купуються в розкоші [2].

У теоретичних розробках західних вчених Дж. Роулса і А. Ріха, присвячених розвитку соціальної *теорії справедливості*, переконливо аргументуються висока значимість для суспільного розвитку моральних цінностей. Так, в "Теорії справедливості" Дж. Роулс висуває два основні принципи: всі громадяни мають рівні свободи; економічна нерівність виправдана лише в тому випадку, якщо поліпшується становище найбільш знедолених верств населення [3; 4].

У цьому ж столітті отримали свій подальший розвиток доктрини природного права, правової держави, громадянського суспільства і прав людини. Сучасна доктрина природного права сформувалася багато в чому під впливом негативного досвіду людської історії з влаштування соціального життя, (особливо для літніх людей), для якого характерними рисами завжди були (і часто залишаються в теперішній час), приниження, безправ'я, насильство, підневільна праця, тобто ті стани, в яких не має перебувати людина (злидні, голод, різні форми гноблення і тиранії).

У зв'язку з цим вихідний сенс концепції прав людини з позицій соціального захисту перебуває в реалізації захисних функцій держави і структур громадянського суспільства щодо забезпечення гідних умов існування літніх громадян. Завдання полягає не в досягненні нездійснених цілей з побудови "раю на землі", а в забезпеченні таких матеріальних і соціальних умов життєдіяльності, при яких літня людина не буде змушена вдаватися, як до останнього засобу, до обурень проти тиранії і насильства.

У ст. 22 Загальної декларації прав людини, ухваленій Організацією об'єднаних націй (ООН) у 1948 р., визнається, що кожна людина має право на соціальне забезпечення, а у ст. 25 проголошується, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

Слід зазначити, що навіть в промислово розвинених країнах, деякі трудящі після припинення трудової діяльності мали надійний дохід у вигляді прийнятної за рівнем пенсії. Більшість працювали далеко за 60 років, а після того, як залишали роботу, жили на досить мізерні заощадження або за рахунок допомоги дітей. Бути старим зазвичай означало бути бідним. Інвалідність або втрата годувальника прирікали на ще більш тривалий період бідності. Ті, хто не отримував підтримки від дітей або інших родичів, найчастіше залежали від громадської благодійності, допомоги церкви і вельми мізерної підтримки держави.

З уведенням у промислово розвинених країнах Західної Європи систем обов'язкового пенсійного страхування працюючих ситуація змінилася на

краще. У наші дні в більшості країн світової спільноти застосовуються ті чи інші національні пенсійні системи, завдяки яким старість перестала бути синонімом бідності. Більш того, у багатьох країнах, пенсіонери схильні до меншої ймовірності ризику бідності, в порівнянні з працездатним населенням і дітьми. Таке сприятливе матеріальне становище пенсіонерів пов'язане з функціонуванням розвинених пенсійних систем, ядром яких виступає інститут обов'язкового соціального пенсійного страхування, куди працівники і роботодавці вносять страхові внески протягом всього трудового життя.

Якість життя літніх громадян, крім розмірів пенсій, у значній мірі визначається ступенем доступності для них систем якісної охорони здоров'я і соціального обслуговування, а також їх соціальною інтеграцією. На жаль, самотні літні люди досить часто не отримують належної соціальної підтримки [5].

На думку французького вченого П. Розанваллона, одного з найавторитетніших європейських політичних теоретиків, фахівця з історії та теорії демократії, в сучасних умовах посилюється увага до більшої диференціації різних видів соціального страхування. На його думку, в даний час спрощене ототожнення прогресу зі зменшенням соціальної нерівності втратило актуальність. Він вважає, що держава загальної компенсації вичерпала себе, а безмежне розширення права "бути на буксирі" більше не є прогресивним. "Лише заново визначивши суть ідеї реформізму, – вважає П'єр Розанваллон, – можна створити умови для оновленої практики реалізації принципу солідарності" [6]. Найбільше це стосується людей похилого віку.

Проблема ефективності розподілу економічних благ тісно пов'язана з проблемою справедливості. Для будь-якого людського суспільства нерівність доходів і, отже, нерівність доступу до ресурсів і благ, є фундаментальним фактом.

Існуючі на сьогодні уявлення про індивідуальний добробут в конкретно-історичний період визначаються офіційними та науковими критеріями, нормами і нормативами такої соціально-економічної категорії, як якість життя.

Слід зазначити, що основні положення економічної теорії добробуту фактично описують і аналізують вже сформовані і функціонуючі різні моделі розподілу доходів в цьому чи іншому суспільстві, і головного організатора цього процесу – держави.

У науковій літературі визначаються умови і історичні етапи зародження і розвитку ідей добробуту і моделей організації і структур суспільства, що забезпечують "соціальний характер суспільних відносин". Як зазначає бельгійський вчений Роберт Скотт Гасслер, держава добробуту – феномен ХХ ст., але витоки його – і соціальні, і економічні – йдуть у минулі століття. Свого часу економісти виявили, що тільки при певних досить нереалістичних умовах вільні ринки, будучи надані самим собі, здатні ефективно розподіляти ресурси. Держава добробуту формується в дві стадії. Спочатку забезпечує людей засобами для самостійного виживання, роблячи вільну торгівлю дійсно вільною. Потім коригуються прорахунки ринку з метою справедливого перерозподілу доходів, особливо, серед літніх людей. Немає жодної гарантії, що в умовах вільного ринку кожен отримує рівно стільки, скільки заслугоує. Перш за все, потрібно визначити, "що він заслугоує", і "що платить ринок [7].

При цьому важливим теоретичним постулатом доктрин добробуту є об'єктивний характер підвищення ролі держави в соціальній сфері індустріального суспільства, метою якого виступає не тільки боротьба з бідністю,

а й підвищення рівня добробуту всього населення. Наприклад, фінський вчений і громадський діяч П. Куусі вважає, що природа державної соціальної політики в умовах розвинутого індустріального суспільства змінюється: якщо раніше вона мала на меті захист лише “слабких” і “нужденних”, то тепер вона орієнтується на всю націю і перетворилася в “національне надбання” [8]. При цьому зазначені наукові категорії трактуються з позиції виконання державою комплексу соціально-захисних функцій, відповідальності уряду за забезпечення основних соціальних потреб всіх категорій громадян, включаючи створення умов для розвитку громадянського суспільства [9]. Тому можна сказати, що держава загального добробуту – це свого роду теоретична і практична модель соціального порядку, в якому здійснюється широкий комплекс програм соціальної допомоги непривілейованим верствам населення, особливо категорії літніх людей. Під “державою добробуту” розуміють комплекс економічних, фінансових, соціальних інститутів держави, що здійснюють регулювання економічної та соціальної сфер з метою забезпечення повної зайнятості, високого рівня доходів і стабільних цін, а також реалізують програми соціальної допомоги вразливим верствам населення.

Порівняльний аналіз соціальних витрат на душу населення в 1990-і рр. в країнах ЄС показує, що незважаючи на відмінності в історичному розвитку, системи соціального захисту більшості країн ЄС охоплюють майже всі соціальні ризики, такі як хвороба, старість, інвалідність, нещасні випадки на виробництві та ін. Крім того, практично в більшості європейських країн передбачено надання мінімального соціального доходу. Співвідношення між обсягами соціальних витрат таке, що, як правило, в більшості країн ЄС значна частка (від 1/3 до 2/3 соціального бюджету) припадає на пенсійне страхування. На другому місці в структурі соціальних бюджетів європейських країн знаходяться витрати на медичне страхування.

Аналіз сутності та змісту соціальних функцій держави актуалізується наявністю низки факторів демократичного державотворення в українському суспільстві, яке з урахуванням інституціонального та географічного факторів є орієнтованим за цивілізаційною незалежністю на європейський вектор. Водночас, участь України в загальносвітовому цивілізаційному процесі зумовлює необхідність пошуку та винайдення справедливого суспільного устрою встановлення ефективного балансу між державою і індивідом, є однією з головних проблем соціальної політики держави, оскільки у глобалізованому світі третього тисячоліття лише ефективна реалізація людського потенціалу може дати Україні шанс відбутися як незалежній, цивілізованій державі [10].

Більшість визначень соціальної держави закріплює соціальну відповідальність виключно за державою, а лише деякі – за суспільством. Саме тут, на нашу думку, починається проблема невизначеності – яку відповідальність і якою мірою беруть на себе інші інститути суспільства, що ставить важливе теоретичне завдання визначення ролі решти суб’єктів у створенні добробуту людини [11].

Доктрини добробуту, держави загального добробуту і соціальної держави, присвячені аналізу та обґрунтуванню ролі сукупності соціальних інститутів у західних країнах, покликані забезпечити всіх членів суспільства соціальними правами на будь-які потреби, за допомогою їх перерозподілу, на основі механізмів громадської солідарності. Наприклад, пенсіонери мають можливість пересуватися досить вільно по території країни, використовуючи громадський транспорт (в тому числі, в рамках одного населеного пункту). Але багато пенсіонерів, які живуть у сільській місцевості не користуються транс-

портом взагалі. А інші – (переважно у великих містах), використовують громадський транспорт для поїздки в магазин на іншому кінці міста, де вони можуть купити щось дешевше, при цьому вартість їх проїзду для держави може перевищувати ціну покупки. Як видно, безкоштовний проїзд, з одного боку, несправедливий для сільських пенсіонерів, а з іншого – вкрай неефективний для міських (економія на копійках обходиться в 10 разів більшими витратами на проїзд). Тому, в деяких випадках, пропонується концепція монетизації пільг, по якій всім пенсіонерам видається однакова сума грошей, якої має вистачити на купівлю картки для проїзду в громадському транспорті в більшості міст. Таким чином, пенсіонери, отримавши кошти на руки, можуть витратити їх з більшою користю для себе.

На думку Роберта Гасслера, для успішного функціонування національних економік і систем добробуту у ринкових умовах, економіці необхідні відповідні регулятори, в якості яких служать економічні, соціальні і правові інститути і механізми [7].

Німецький вчений Клаус Оффе відзначає дві важливі характеристики держави загального добробуту: “надання допомоги і підтримки (в грошовому чи натуральному вираженні) тим громадянам, які відчувають особливу потребу і піддаються ризикам, пов’язаним з ринковою економікою, (як правило, це в більшості інваліди і люди похилого віку), а також визнання формальної ролі профспілок в колективних переговорах і у формуванні державної політики [9].

Комплекс завдань, що вирішуються за допомогою соціального страхування, вражає. Крім міцної основи соціального захисту пенсіонерів, даний соціальний інститут сприяє підвищенню стабільності в суспільстві та економіці, сприяє гармонізації відносин у суспільстві.

Це багато в чому пояснює унікальну роль інституту соціального страхування, який за допомогою економічних, правових і соціальних механізмів виконує державно-громадські функції соціального захисту і чинить активний позитивний морально-психологічний вплив на процес формування збалансованого “соціально-ринкового” менталітету населення. Обумовлено це тим, що в ньому знайшли органічне втілення, здавалося б, полярні і несумісні ідеї: персональна відповідальність особистості за своє матеріальне благополуччя і колективна (солідарна) взаємодопомога, ліберальні і соціал-демократичні ідеали.

При цьому соціальне страхування виступає як продукт громадянського суспільства, (грає визначальну роль для соціальних суб’єктів у фінансуванні та самоврядуванні), так і, одночасно, як ефективний механізм його побудови: демократичний характер організації, масовий масштаб залученості в нього практично всього населення країни і прозорість фінансових потоків. Ось чому соціальне страхування – це потужний механізм досягнення соціальної злагоди, а ступінь його розвитку служить безпомилковим барометром рівня соціального захисту всього населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Модель соціального захисту населення похилого віку в останні 25 років почала відчувати серйозні труднощі. Стійка тенденція до підвищення темпів старіння в економічно розвинених країнах і в Україні, стає найважливішим фактором зміни соціально-економічних умов життєдіяльності населення, з неминучістю викликаючи необхідність визначення нових принципів суспільного договору поколінь з широкого кола питань – участі літніх людей у трудовій діяльності та суспільному житті, оптимізації частки витрат на пенсійне і соціальне забезпечення.

Останнім часом в економічно розвинених країнах все більша ува-

га приділяється програмам підготовки до виходу на пенсію. Стан здоров'я виступає фактором, від якого залежить вибудовування життєвих стратегій в літній віці: орієнтація на трудову та громадську діяльність або на заслужений відпочинок, що дозволяє підтримувати згасаючі сили; вибір способу життя (в родині або самотньо), включаючи визначення необхідності соціальної підтримки з боку соціальних установ або спорідненої допомоги.

З урахуванням вищезазначених тенденцій в XXI ст. феномен старіння населення вимагає своїх рішень, які вміщують в державній політиці і громадських заходах два важливих моменти:

а) застосування широкомасштабних і різноманітних соціальних практик залучення літніх людей в різні види взаємодій;

б) формування соціальних інститутів і публічних механізмів системи соціальної підтримки літніх людей і розширення геронтологічних програм.

Це обумовлює інтеграцію літніх людей в трудове і соціальне життя суспільства, забезпечення їх соціальним захистом, психосоціальним благополуччям і доступом до якісної медичної допомоги.

Широке коло економічних, соціальних і політичних питань, які пов'язані з виробленням заходів, спрямованих на реформування систем доходів населення, висока соціальна значимість перетворень для життєдіяльності населення – все це вимагає ретельного аналізу і вироблення відповідної загальнонаціональної стратегії. На підставі теорії соціального страхування все частіше висуваються пропозиції про збільшення віку виходу на пенсію, збільшення витрат на державне соціальне забезпечення, передачі деяких функцій в області соціального страхування приватним структурам. Для вироблення політики щодо людей похилого віку в сучасних умовах представляється необхідним застосування комплексного підходу, який базується на теоріях активності, соціальної справедливості, страхування протягом трудової діяльності, якісної охорони здоров'я із сторони держави, активному довголітті, орієнтуванню після виходу на пенсію на трудову чи громадську діяльність. За комплексного підходу щодо політики людей похилого віку пенсіонери та їх об'єднання мають стати агентами впливу, експертами публічної політики у соціальній сфері, зможуть безпосередньо вирішувати свої проблеми через взаємодію інститутів громадянського суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Краснова О. В., Лидерс А. Г. Социальная психология старения. Москва : Академия, 2002. 416 с.
2. Макконнелл, К. Р., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика : учебник. Москва : Республика, 1992. 916 с.
3. Роулс Д. Теория справедливости. Новосибирск, 1995. 535 с.
4. Рих А. Хозяйственная этика : учеб. пособие / под. ред. А. Рих. Москва, 1996. 816 с.
5. Социальная политика: качество жизни пожилого населения и страховые институты социальной защиты : учебник / под ред. В. Д. Роик. Москва, 2018. 400 с.
6. Новый социальный вопрос. Переосмысливая государство всеобщего благосостояния : монография / под. ред. П. Розанваллон. Москва, 1997. 188 с.
7. Государство благосостояния: теория и практика : полит. журн. / под. ред. Р. Гасслер. Санкт-Петербург, 2004. С. 31–34.
8. Kuusi P. Social Policy for the Sixties. A plan for Finland. Helsinki, 1964. P. 29, 31, 65.
9. Offe C. Some Contradictions of the Modern Welfare State. Critical Social Policy. Berlin : Hertie School of Governance, 1982. P. 7–14.
10. Бульба В. Г. Соціальні функції держави в умовах управління змінами. *Державне будівництво*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_2_30 (дата звернення: 19.03.2021).
11. Єлагін В. П. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку соціальної держави : автореф. дис. ... д. держ. упр. Київ, 2013. 38 с.

Gayevaya O. V.,
PhD in Law, Associate Professor of Law Department,
National Technical University "KhPI", Kharkiv
 ORCID 0000-0002-6710-9014

THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF POLICY ON THE ELDERLY

Theoretical approaches to the state of the elderly in society are systematized: the theory of social liberation; theory of activity in old age; the doctrine of natural rights and social justice, the doctrine of the rule of law and civil society; the doctrine of solidarity. The evolution of welfare theories is analyzed in order to find the best model for practical implementation in the social policy of Ukraine. It is recognized that the origin and development of ideas of well-being provides the social nature of social relations of the elderly. It is proved that the application of scientific theories will contribute to the state's performance of a set of social protection functions, the government's responsibility to meet the basic social needs of the elderly. The influence of social insurance theory on the model of social protection of the elderly is clarified. A combination of three forms of social insurance – (collective, state, mixed), in order to create a synthetic model of social protection of the elderly, where the latter are actors (actors) of public policy. Civil society is an effective mechanism for building relationships based on democracy, mass involvement to the interactions of almost the entire population, a barometer of social protection of all categories of the population.

Systematization of theories of welfare, social insurance, to offer an acceptable model of policy towards the elderly in Ukraine.

Changing of the demographic situation in Western European countries, in Ukraine, a new policy on the labor market, in the sphere of the wage and the growth of working retirees require a new forms of social solidarity, refusal of former standard forms of employees participation in single social insurance systems. Insufficient awareness of the people connected with the risks of the old age, the prevention of these processes in older age groups is the number one task for the social policy of the state addressed, in particular, to these wide sections of the population.

Keywords: well-being theory; the elderly age people; social protection; social insurance; civil society.

References

1. Krasnova, O.V., Lidars, A.G. (2002). Social'naja psihologija starenija [Social psychology of aging]. Moscow: Akademija [in Russia].
2. Makonnell, K.R., Bryu, S. (1992). Ekonomiks: principy, problemy i politika [Economics: principles, problems and politics]. Moscow: Respublika [in Russia].
3. Roulis, D. (1995). Teorija spravedlivosti [The theory of justice]. Novosibirsk [in Russia].
4. Rih, A. (1996). Hozjajstvennaja jetika [Business ethics]. Moscow [in Russia].
5. Social'naya politika: kachestvo zhizni pozhilogo naseleniya i strahovye instituty socil'noj zashchity [Social policy: quality of life of the elderly and insurance institutions of social protection]. (2018). V.D. Roik (Ed.). Moscow [in Russia].
6. Novyj social'nyj vopros. Pereosmyslivaja gosudarstvo vseobshhego blagosostojanija [New social question. Rethinking the welfare state]. (1997). P. Rozanvallon (Ed.). Moscow [in Russia].
7. Gosudarstvo blagosostojanija: teorija i praktika [The Welfare State: Theory and Practice]. (2004). R. Gassler (Ed.). St. Petersburg [in Russia].
8. Kuusi, P. (1964). Social Policy for the Sixties. A plan for Finland. Finland: Helsinki.
9. Offe, C. (1982). Some Contradictions of the Modern Welfare State. Critical Social Policy. Berlin: Hertie School of Governance. P. 7–14.
10. Bulba, V.H. (2013). Sotsial'ni funktsii derzhavy v umovakh upravlinnia zminamy [Social functions of the state in terms of change management]. *Derzhavne budivnytstvo*, 2 [in Ukrainian].
11. Yelahin, V.P. (2013). Teoretyko-metodolohichni zasady stanovlennia ta rozvytku sotsial'noi derzhavy [Theoretical and methodological principles of formation and development of the welfare state]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 19.03.2021 р.